

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.3-4.9>

Марич Х. М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-0088-980X

ОХОРОНА ДИКОЇ ФЛОРИ І ФАУНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

PROTECTION OF WILD FLORA AND FAUNA: EUROPEAN STANDARDS AND LEGISLATION OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та перспектив імплементації у національне законодавство нормативних положень Європейського Союзу у сфері охорони дикої флори і фауни.

Чинне вітчизняне законодавство у сфері охорони дикої флори і фауни утворюють численні закони, а також нормативні акти підзаконного характеру. При цьому, важливою частиною законодавчого регулювання охорони дикої флори і фауни є міжнародні угоди до яких приєдналась Україна. Так, ратифікувавши Бернську конвенцію, Україна зобов'язалась впровадити Смарагдову мережу, призначену для збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Крім того, з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави, важливості набуває імплементація у національному законодавстві положень Директив ЄС у сфері охорони дикої флори і фауни, зокрема Директиви Європейського Парламенту і Ради № 2009/147/ЄС від 30 листопада 2009 року «Про захист диких птахів» (Пташина Директива) та Директиви Європейського Парламенту і Ради № 92/43/ЄС від 21 травня 1992 року «Про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003» (Оселища Директива).

Важливим напрямом у сфері охорони дикої флори і фауни, що потребує врегулювання та розробки відповідних механізмів впровадження залишається мережева охорона довкілля.

В Україні основними формами охорони природи, яка поєднує охорону території зі збереженням дикої флори і фауни є: природно-заповідний фонд України; екологічна мережа України. А в контексті міжнародних зобов'язань та євроінтеграційних перспектив нашої держави: Смарагдова мережа; мережа Natura 2000.

Подальший розвиток відповідного національного законодавства повинен бути спрямований на забезпечення природоохоронного статусу різних видів дикої флори і фауни та місць їх зростання, оселення, шляхів міграції тощо. А це своєю чергою вимагає зміни моделі охорони, а саме з «територіальної охорони»/«охорони території» на «охорону оселищ та видів дикої флори і фауни».

Ключові слова: флора, фауна, біорізноманіття, оселище, довкілля, директиви, стандарти.

The article is devoted to the study of the current state and prospects of implementation into national legislation of the regulatory provisions of the European Union in the field of protection of wild flora and fauna.

Current domestic legislation in the field of protection of wild flora and fauna forms many laws and by-laws. At the same time, an important part of the legislative regulation of the protection of wild flora and fauna is the international agreements to which Ukraine has joined. Having ratified the Berne Convention, Ukraine undertook to implement the Emerald Network, intended for the preservation of species and habitats that require protection at the pan-European level. In addition, in view of the European integration course of our country, the implementation of the provisions of the EU Directives in the field of protection of wild flora and fauna in national legislation is gaining importance, in particular Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds (Birds Directive) and Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora as amended by Directives 97/62/EC, 2006/105/EC and Regulation (EC) 1882/2003 (Habitats Directive).

Network protection of the environment remains an important direction in the field of protection of wild flora and fauna, which requires regulation and the development of appropriate implementation mechanisms.

In Ukraine, the main forms of nature protection, which combines the protection of the territory with the preservation of wild flora and fauna, are: the Nature Reserve Fund of Ukraine; ecological network of Ukraine. And in the context of international obligations and European integration prospects of our country: the Emerald network; the Natura 2000 network.

The further development of the relevant national legislation should be aimed at ensuring the nature conservation status of various species of wild flora and fauna and their places of growth, settlement, migration routes, etc. And this,

in turn, requires a change in the model of protection, namely from «territorial protection» to «protection of habitats and species of wild flora and fauna».

Key words: *flora, fauna, biodiversity, habitat, environment, directives, standards.*

Постановка проблеми. Забезпечення сприятливого для людини довкілля неможливо досягти без збереження дикої флори та фауни. Проте, саме людська діяльність призводить до зменшення чисельності та до безповоротної втрати різних видів дикої флори і фауни та руйнування оселищ їх існування. Необхідність збереження дикої флори і фауни, на всіх рівнях – видовому, популяційному, ценотичному, екосистемному – вимагає впровадження таких механізмів, що спрямовані на охорону видів і оселищ. При цьому, охорона та захист оселищ є однією з передумов збереження дикої флори і фауни.

Охорона дикої флори та фауни, а також оселищ – важливе завдання для кожної держави та спільна справа для всього людства. Така охорона вимагає співробітництва між державами, а також сприяння такому співробітництву. Важливою складовою міжнародного механізму охорони та захисту дикої флори і фауни є міжнародні угоди до яких приєдналась і наша держава, зокрема Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин тощо. На збереження та охорону різних видів дикої флори і фауни спрямовані також і директиви ЄС у сфері охорони природи, положення яких Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати.

Аналіз дослідження проблеми. Питання адаптації екологічного законодавства України до відповідних нормативних положень ЄС досліджували, такі науковці, як: В. Андрейцев, Г. Анісімова, А. Гетьман, І. Каракаш, В. Костицький, М. Краснова, Н. Малишева, А. Соколова та інші.

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив імплементатії положень Директив ЄС у сфері охорони та захисту дикої флори і фауни.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р.) [13], Україна взяла на себе зобов'язання поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у сфері охорони природи, а саме:

Директиви Європейського Парламенту і Ради № 2009/147/ЄС від 30 листопада 2009 року «Про захист диких птахів» (Пташина Директива) [7];

Директиви Європейського Парламенту і Ради № 92/43/ЄС від 21 травня 1992 року «Про збереження

природного середовища існування, дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003» (Оселищна Директива) [8].

До актів ЄС, що спрямовані на охорону та захист дикої флори і фауни належать, зокрема:

Директива Ради № 1999/22/ЄС від 29 березня 1999 року щодо утримання диких тварин у зоопарках [15], яка передбачає захист дикої фауни та збереження біорізноманіття шляхом забезпечення прийняття державами-членами заходів щодо ліцензування та інспектування зоопарків у Співтоваристві, тим самим посилюючи роль зоопарків у збереженні біорізноманіття;

Директива Європейського Парламенту і Ради № 2010/63/ЄС від 22 вересня 2010 року про захист тварин, які використовуються в наукових цілях [17], передбачає, що тварини, взяті з дикої природи, не повинні використовуватися в процедурах. Однак, є винятки на основі наукового обґрунтування того, що мета процедури не може бути досягнута шляхом використання тварини, яка була виведена для використання в процедурах. При цьому, відлов тварин у дикій природі повинен здійснюватися лише компетентними особами з використанням методів, які не завдають тваринам болю, страждань, страждань або тривалої шкоди, яких можна уникнути;

Регламент Ради (ЄС) № 338/97 від 9 грудня 1996 року про захист видів дикої флори та фауни шляхом регулювання торгівлі ними [16], має на меті охорону видів дикої флори та фауни, гарантування їх збереження шляхом регулювання торгівлею ними;

Регламент (ЄС) Європейського Парламенту та Ради № 1143/2014 від 22 жовтня 2014 року про попередження та управління інтродукцією та поширенням інвазійних чужорідних видів [18], має на меті запобігання, мінімізацію та пом'якшення негативних наслідків для біорізноманіття в результаті інтродукції та поширення в Європейському Союзі інвазійних чужорідних видів.

Правовою основою сфери охорони природи ЄС є Пташина та Оселищна Директиви.

Згідно з Додатком ХХХ до Угоди [13], Україна має впровадити у своє законодавство положення:

Директиви № 2009/147/ЄС про захист диких птахів, зокрема прийняття національного законодавства та визначення уповноваженого органу (органів); оцінка видів птахів, для яких необхідно запровадження спеціальних заходів збереження, та видів регулярної міграції; визначення та позначення спеціальних зон захисту різних видів птахів (ст. 4.1); запровадження зберігаючих захисних заходів для захисту мігруючих видів (ст. 4.2); встановлення загальної системи захисту всіх видів диких птахів

зі спеціальною підкатегорією птахів, на які ведеться полювання та заборони певних видів ловлі/забою птахів (статті 5, 6, 7, 8, 9(1) та 9.2);

Директиви № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003, зокрема прийняття національного законодавства та визначення уповноваженого органу (органів); підготовка реєстру місць, призначення цих місць та встановлення пріоритетів управління ними (включаючи завершення реєстру потенційних територій Смарагдової мережі та впровадження захисних заходів та заходів управління ними) (ст. 4); запровадження заходів, необхідних для збереження таких місць (ст. 6); встановлення системи моніторингу природоохоронного статусу оселищ та видів (ст. 11); встановлення суворого режиму захисту видів, зазначених у Додатку IV, які стосуються України (ст. 12); встановлення механізму стимулювання освіти та надання/розповсюдження загальної інформації населенню (ст. 22).

За оцінками експертів стан національного законодавства на момент підписання Угоди мав високий ступінь відповідності вимогам Пташиної директиви, а вимогам Оселищної директиви – середній [14].

Так, вітчизняне законодавство, що містить норми спрямовані на охорону видів та оселищ утворюють різні закони та підзаконні акти. Зокрема, базовими є доктринальні закони України «Про рослинний світ» [10], «Про тваринний світ» [11], «Про Червону книгу України» [12], «Про природно-заповідний фонд України» [9], «Про екологічну мережу України» [5] тощо.

Крім того, норми природоохоронного характеру закріплені і в інших законах, наприклад згідно з Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [6] забороняється розорювання або в інший спосіб пошкодження, ліквідація природних місць мешкання диких тварин (нір, барлогів, гнізд тощо).

Кримінальним кодексом України [2] та Кодексом України про адміністративні правопорушення [1] встановлено відповідальність за порушення правил полювання, зокрема (полювання без належного дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин тощо (ст. 248 ККУ «Незаконне полювання») та (ст. 85 КУпАП «Порушення правил використання об'єктів тваринного світу»).

Визначено процедуру створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах та режим ведення лісового господарства в межах таких охоронних зон у Порядку створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах [3], а також процедуру створення охоронних зон для збереження

об'єктів Червоної книги України та режим охорони в межах таких охоронних зон у Порядку створення охоронних зон для збереження об'єктів Червоної книги України [4], які затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 499.

Однак, попри різноманітність законодавства України у сфері охорони дикої флори і фауни, важливим напрямом, що потребує подальшого врегулювання та розробки відповідних механізмів впровадження залишається мережева охорона довкілля.

При цьому, в Україні основними формами охорони природи, яка поєднує охорону території зі збереженням дикої флори і фауни є:

природно-заповідний фонд України;

екологічна мережа України (яка включає території та об'єкти природно-заповідного фонду та інші території, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні).

А з огляду на міжнародні зобов'язання та євроінтеграційні перспективи нашої держави:

Смарагдова мережа (в рамках Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції);

мережа Natura 2000.

Так, ратифікувавши Бернську конвенцію, Україна зобов'язалась впровадити Смарагдову мережу, призначену для збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Відповідно створення Смарагдової мережі є і частиною євроінтеграційного процесу нашої держави. При цьому процедура створення Смарагдової мережі вимагає належного законодавчого врегулювання. З цієї метою розроблено і зареєстровано у Верховній Раді відповідний законопроект, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Висновки. Таким чином, для багатьох видів дикої флори і фауни існує загроза швидкого скорочення чи втрати, що обумовлена зокрема урбанізацією, кліматичними змінами, несталим сільським та лісовим господарствами тощо. Тому важливим є забезпечення природоохоронного статусу видів дикої флори і фауни та оселищ. А розвиток відповідного вітчизняного законодавства має базуватись саме на оселищній концепції збереження біорізноманіття, адже втрата оселищ, призводить до скорочення різноманіття багатьох видів. Своєю чергою це вимагає зміни моделі охорони, а саме з «територіальної охорони»/«охорони території» на «охорону оселищ та видів дикої флори і фауни».

При цьому, створення та забезпечення належного функціонування мережі охорони місць оселення та зростання видів дикої флори і фауни, шляхів міграції неможливе зокрема без:

організації системи управління (від визначення відповідального органу з конкретними

повноваженнями до розроблення управлінських менеджмент-планів для територій з конкретними планами заходів для кожного виду дикої флори і фауни та оселища);

фінансового забезпечення (як за рахунок бюджетних коштів, так і інших джерел, не заборонених законом, наприклад за рахунок грантів, міжнародної допомоги тощо);

проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та конструктивного діалогу, особливо із негативно налаштованими місцевим населенням, землевласниками, землекористувачами, господарюючими суб'єктами та іншими;

організації моніторингу та контролю забезпечення природоохоронного статусу оселищ та видів дикої флори і фауни.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Порядок створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 року № 499. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2023-п#Text>.
4. Порядок створення охоронних зон для збереження об'єктів Червоної книги України: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 року № 499. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2023-п#Text>.
5. Про екологічну мережу України: закон України від 24 червня 2004 року № 1864-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>.
6. Про захист тварин від жорстокого поводження: закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.
7. Про збереження диких птахів: Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/147/ЄС від 30 листопада 2009 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-09#Text.
8. Про збереження природних оселищ та дикої фауни і флори: Директива Європейського Парламенту і Ради 92/43/ЄС від 21 травня 1992 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_004-92#Text.
9. Про природно-заповідний фонд України: закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
10. Про рослинний світ: закон України від 9 квітня 1999 року № 591-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>.
11. Про тваринний світ: закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>.
12. Про Червону книгу України: закон України від 7 лютого 2002 року № 3055-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>.
13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано Законом від 16 вересня 2014 року. № 1678-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2277.
14. Українське законодавство адаптують до європейських директив із захисту флори та фауни. <https://ecolog-ua.com/news/ukrayinske-zakonodavstvo-adaptuyut-do-yevropeyskyh-dyrektyv-iz-zahystu-flory-ta-fauny>.
15. Council Directive 1999/22/EC of 29 March 1999 relating to the keeping of wild animals in zoos. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0022>.
16. Council Regulation (EC) № 338/97 of 9 December 1996 on the protection of species of wild fauna and flora by regulating trade therein. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1997/338>.
17. Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/63/oj>.
18. Regulation (EU) № 1143/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on the prevention and management of the introduction and spread of invasive alien species. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/1143>.